

**การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องปัญญาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี**

**A Training Curriculum Development Entitled “Intellect as a Means to Train the Mind and Relieve Suffering”
for Pratomsuksa 6 Students, Watsaothong School, Bangplama District, Suphanburi Province**

มาลี เกิดคล้าย

โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี สพป.สพ.1

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญญาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี มีขั้นตอนการพัฒนา ดังนี้ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2) พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมฉบับร่าง 3) ประเมินหลักสูตรฝึกอบรม 4) ปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 30 คน ได้มาด้วยการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม 2) แบบสัมภาษณ์ 3) แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และ แบบวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ (percentage) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ค่าเฉลี่ย (mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) และการทดสอบที (t-test) ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน นักเรียน คณะครู และชุมชนมีความต้องการให้มีการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญญาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ มีเนื้อหาสาระเหมาะสมกับความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรม 2) การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ประกอบด้วย หลักการ ความมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ โครงสร้างตัวชี้วัด สมรรถนะ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เนื้อหาสาระ ระยะเวลา แผนการจัดกิจกรรมฝึกอบรม สื่ออุปกรณ์ การวัดผลประเมินผล เกณฑ์การผ่าน พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมมีความสอดคล้องและเหมาะสม 3) การประเมินหลักสูตรฝึกอบรม นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน คะแนนก่อนเรียนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$ = 11.47 หลังเรียน $\bar{X}$ = 22.90 ค่า t-test 16.71) หลัง ฝึกอบรมสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตรฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนมีสุขภาพจิตหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และการประเมินผลหลังการใช้หลักสูตรฝึกอบรม พบว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม ($\bar{X}$ = 4.41 ภาพรวมอยู่ในระดับมาก) 4) การปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า ภายหลังการใช้หลักสูตรแล้ว มีการปรับลดเวลาในการจัดทำกิจกรรมในหลักสูตรจาก 26 ชั่วโมง ปรับลดเหลือ 21 ชั่วโมง

คำสำคัญ: การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์

Abstract

The general purpose of this research was to study the curriculum development entitled "Intellect as a means to train the mind and relieve suffering" for Prathomsuksa 6, Watsaonthong School, Bangplama District, Suphanburi Province. The main purpose was 1) to study the basic data, 2) to develop a draft of curriculum, 3) to evaluate and 4) to improve the curriculum. The subjects, obtained by simple random sampling technique, included 30 Prathomsuksa 6 students during the second semester of the academic year 2011, in Bangplama District, Suphanburi Province.

The instruments employed in the study were 1) a questionnaire, 2) an interview form, 3) a learning achievement test, and 4) a questionnaire of the subjects' satisfaction in the curriculum. The data were analyzed by percentage, content analysis, mean, standard deviation, and t-test. The research results were as the following. 1.) From the data, it was found that students, teachers, and communities would benefit from the curriculum. The subjects who interacted with the curriculum would have more knowledge in light of morality and ethics, and be able to live more happily in society. 2.) The developed curriculum comprised principles, objectives, structure, indicators, capabilities, and desired characteristics, content, training activities, study periods, learning media, measurement and evaluation, and study plans. The experts found that the implementation of the curriculum was suitable. 3.) The effectiveness of the curriculum reflected through the achievement tests showed that the pre-test mean scores were 11.47, and the post-test mean scores were 24.50 and t-test scores were found 16.71. It was found that students had higher knowledge after being exposed to the developed curriculum, at a significance level of 0.05. Their mental health after experiencing the developed curriculum was also higher than before, at a significance level of 0.05. After studying, the students' attitudes towards the curriculum was rated very positive ($\bar{X} = 4.41$). 4) In terms of the curriculum improvement, it was found that the activity time should be decreased from 26 hours to 21 hours.

Keywords: a training development of curriculum entitled "Intellect as a mean to train the mind and relieve suffering"

1. บทนำ

ปัญหาความเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน สถานการณ์ในสังคมจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้ง การทำลายชีวิตและทรัพย์สินการแสดง

พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์การตัดสินใจไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร นักเรียนวัยรุ่นมักตัดสินใจปัญหา ด้วยอารมณ์ บางครั้งแก้ปัญหาไม่ได้ตัดสินใจปัญหาในทางที่ผิด มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ เด็กมีการตัดสินใจ โดยใช้

อารมณ์ตามเพื่อน หลงผิด ติดเกมส์และติดยาเสพติด มีปัญหาทางเพศก่อนวัยอันควร ปัญหาความรุนแรงด้วยสาเหตุดังกล่าว ทำให้สังคมเสื่อม ปัญหาเยาวชนไทยสูงขึ้น (ระพี, 2549:ออนไลน์). จากการที่มนุษย์ในสังคมต้องแข่งขันเพื่อความอยู่รอด จึงทำให้มีความเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจมากขึ้น คนเรามีจิตใจจำกัดในการเก็บกักความเครียดในระดับต่างกัน แต่ละคนมีวิธีการลดความเครียดไม่เหมือนกัน พุทธศาสนาชี้ทางแก้ปัญหามนุษย์ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของโลกและชีวิต ระบบความรู้นี้เริ่มต้นที่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และตกทอดมาถึงปัจจุบันในรูปของ พระไตรปิฎกหรือพระบาลี ใช้สติปัญญาของคนค้นคว้า วิเคราะห์ นำมาตรวจสอบกับประสบการณ์และใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาชีวิตของตนได้ (ระวี, 2536) การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 กำหนดว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมมีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม ได้กำหนด ตัวชี้วัดสาระการเรียนรู้แกนกลางสาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม มาตรฐานส 1.1 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตรงกับตัวชี้วัดที่ 6 เห็นคุณค่าและสวดมนต์แผ่เมตตา และบริหารจัดการเจริญปัญญา มีสติที่เป็นพื้นฐานของสมาธิในพระพุทธศาสนา หรือการพัฒนาจิตตามแนวทางของศาสนา ที่ตนนับถือ สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2551) ที่ได้กล่าวถึง กระบวนการพัฒนามนุษย์ว่า

ทันทีที่มนุษย์รู้จักคิดเขาก็เริ่มมีการศึกษาและเมื่อนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น ตัวแกนสำคัญของการพัฒนาก็คือปัญญา เพราะทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย มีการปรับตัวเกิดขึ้นจิตใจก็พัฒนาด้วย สามารถปลูกฝังได้ด้วยทักษะปฏิบัติ ด้านการฟัง การพูด การคิด ด้วยกระบวนการฝึกอบรม จากผลการศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม การลดทุกข์ด้วยวิธีแห่งปัญญา มุ่งให้การศึกษาเรียนรู้และเกิดทักษะปฏิบัติในการนำปัญญามาใช้ในการลดความทุกข์เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม สำหรับนักศึกษาครูศาสตรบัณฑิตหลักสูตร มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี ที่พบว่านักศึกษาที่ผ่านการอบรมหลักสูตรฝึกอบรมดังกล่าวมีพฤติกรรมลดทุกข์ด้วยวิธีแห่งปัญญา ซึ่งเราสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต (พระมหาปภังกรณ์ อุทกภัย, 2552, บทคัดย่อ) สภาพปัญหาของโรงเรียนวัดเสาชิงนักเรียนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การประพฤติตนไม่ถูกต้องตามระเบียบของโรงเรียน ไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ผู้ปกครองรวมทั้งครูอาจารย์ พฤติกรรมเบี่ยงเบนมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และเสี่ยงต่อการติดยาเสพติด เสื่อมถอยทางคุณธรรมและจริยธรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจและได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและปลูกฝังการมีคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นกับนักเรียน ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดหลักสูตรฝึกอบรมโดยการนำหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญญาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ เป็นพื้นฐานทางจริยธรรม ในการช่วยพัฒนาความคิดของเด็กและลดพฤติกรรมความรุนแรงความเกลียด การฆ่าตัวตายของเด็กในวัยเรียนเพื่อเป็นการฝึกคิดด้วยปัญญาและแก้ปัญหาที่ถูกได้ด้วยวิถีทางธรรม การเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตของชาติ

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อ คลายทุกข์
2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์
3. เพื่อประเมินผลการใช้หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์
4. เพื่อปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม

3. อุปกรณ์และวิธีการ

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากรเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่กำลังศึกษาในปีการศึกษา 2553 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 50 คน

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 30 คน ได้มาด้วย การสุ่มอย่างง่าย (sample random sampling)

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์ 2. แบบสอบถาม 3. หลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ 4. แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน 5. แบบวัดสุขภาพจิต 6. แบบสอบถามเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม

3.3 แบบแผนของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยลักษณะของการวิจัยและการพัฒนา (research and development : r & d

แบบทดลองกลุ่มเดียว ประเมินก่อนและหลังการทดลอง (one - group pretest - posttest design) (พิชิต ฤทธิ์เจริญ, 2549)

ตาราง 1 แบบแผนการวิจัย

Pretest	Treatment	Posttest
O ₁	X	O ₂
O ₁	หมายถึงการประเมินผลก่อนการทดลองใช้หลักสูตร	
X	หมายถึงการทดลองใช้หลักสูตร	
O ₂	หมายถึงการประเมินผลหลังการทดลองใช้หลักสูตร	

วิธีดำเนินการวิจัย มี 4 ขั้นตอน

3.3.1 ขั้นรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน((research 1) จากการสัมภาษณ์ การสอบถาม การศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์เนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ ตอนที่ 1 ใช้ค่าสถิติร้อยละ (%) การหาค่าร้อยละ คำนวณจากสูตร

3.3.2 ขั้นพัฒนาหลักสูตร (development 1) ฝึกอบรมฉบับร่าง ประกอบด้วย หลักการ ความมุ่งหมาย ตัวชี้วัด/สมรรถนะ/คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ศึกษาโครงสร้างของหลักสูตรเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการฝึกอบรม เวลา สื่อและวัสดุอุปกรณ์ แผนการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล เอกสารประกอบหลักสูตรฝึกอบรม ประกอบไปด้วย

1. การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม
2. การประเมินหลักสูตรฉบับร่าง
3. การปรับปรุงหลักสูตรฉบับร่าง

3.3.3 ขั้นประเมินหลักสูตร (research 2)

1. ประเมินหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ปีที่ 6 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางปลาหม้า จังหวัดสุพรรณบุรีที่ประกอบด้วยหลักการ ความมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ โครงสร้างตัวชี้วัด สมรรถนะ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เนื้อหาสาระ ระยะเวลา แผนการจัดกิจกรรมฝึกอบรม สื่ออุปกรณ์ การวัดผลประเมินผล เกณฑ์การผ่าน

2. ประเมินผลสัมฤทธิ์ก่อนและหลังการใช้หลักสูตรฝึกอบรม จำนวน 30 ข้อ

3. ประเมินสุขภาพจิต กลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบวัดสุขภาพจิตของกรมส่งเสริมสุขภาพจิต จำนวน 15 ข้อ (เพื่อใช้ตรวจสอบความเครียดและความสุขของกลุ่มตัวอย่าง)

4. ประเมินเจตคติที่มีต่อหลักสูตรฝึกอบรม จำนวน 20 ข้อ

3.3.4 ขั้นปรับปรุงหลักสูตร (development2) ปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม

ภายหลังจากการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ ผู้วิจัยพบข้อเสนอแนะได้นำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงตารางฝึกอบรม ในเรื่องเวลาฝึกอบรม เรื่องสวดมนต์เช้าและสวดมนต์เย็น ปรับเวลาจากเดิม 6 ชั่วโมง เหลือ 2 ชั่วโมง เวลาให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมในการทำกิจกรรมตัวเพิ่ม ครั้งละ 30 นาที ตัดกิจกรรมที่ 5 และกิจกรรมที่ 7 ออก เพราะเนื้อหาหายากเกินไป สำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม

4. ผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

4.1 วิเคราะห์การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ประกอบด้วยหลักการ ความมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ โครงสร้างตัวชี้วัด สมรรถนะ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เนื้อหาสาระ ระยะเวลา แผนการจัดกิจกรรมฝึกอบรม สื่อ

อุปกรณ์ การวัดผลประเมินผล เกณฑ์การผ่าน พบว่าหลักสูตรฝึกอบรมมีความสอดคล้องและเหมาะสม

4.2 วิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบคะแนนจากแบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนฝึกอบรมและหลังฝึกอบรม โดยใช้สถิติ t-test dependent (พิชิต, 2549) มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 11.97 คะแนน และ 24.50 คะแนน ตามลำดับเมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนก่อนฝึกอบรมและหลังฝึกอบรมพบว่าผลสัมฤทธิ์หลังฝึกอบรมของกลุ่มตัวอย่างสูงกว่าก่อนฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4.3 วิเคราะห์แบบวัดสุขภาพจิตก่อนฝึกอบรมและหลังฝึกอบรมโดยใช้สถิติ t-test dependent มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 44.41 และ 52.13 คะแนนตามลำดับเมื่อเปรียบเทียบระหว่างคะแนนก่อนฝึกอบรมและหลังฝึกอบรมพบว่าผลสัมฤทธิ์หลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4.4 วิเคราะห์คะแนนจากแบบวัดเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรม โดยใช้แบบประเมินเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ได้ค่าเฉลี่ย 4.41 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เท่ากับ 0.49 ภาพรวมอยู่ในระดับมาก

5. บทสรุป

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่องปัญญอาบรมาใจเพื่อคลายทุกข์สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดเสาธง อำเภอบางปลาหม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะของการวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development : r & d) มี 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร 2) เพื่อพัฒนาหลักสูตร 3) เพื่อประเมิน

หลักสูตร 4) เพื่อปรับปรุงหลักสูตร โดยมีสมมติฐานของการวิจัยคือ 1) นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ เรื่องปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์หลังจากการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) นักเรียนมีสุขภาพจิตที่ดีหลังเข้ารับการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนเข้ารับการฝึกอบรม 3) คะแนนเฉลี่ยระดับเจตคติต่อหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง ปัญหาอบรมใจเพื่อคลายทุกข์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในระดับ ($\bar{x}$ = 4.41, S.D. = 0.49) ภาพรวมอยู่ในระดับมาก

การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

1. เวลาฝึกอบรมจาก 26 ชั่วโมง ปรับลดเหลือ 21 ชั่วโมง

2. ตัดเนื้อหา ออก เรื่อง โชนิโสมนสิการ และ ไตรลักษณ์

3. เตรียมสถานที่ฝึกอบรมเพื่อเป็นสิ่งจูงใจในการฝึกอบรม

4. วิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญ ด้านการฝึกคิดแก้ปัญหาด้วยปัญญาทางธรรม เป็นผู้ให้ความรู้

6. กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยได้รับความอนุเคราะห์จาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไล ทองแผ่ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.พระมหาไพเราะ จิตสโร กรรมการที่ปรึกษา ดร.นาริรัตน์ สุวรรณวาริ ประธานคณะกรรมการคุมสอบวิทยานิพนธ์ และ ดร.สุพจน์ เกิดสุวรรณ กรรมการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำแนะนำชี้แนะทางที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย เพื่อความสมบูรณ์และถูกต้อง ชี้แนะแนวทางข้อบกพร่องต่างๆ ชำบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

7. เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กรุงเทพฯ: ชุมชนุสสภกรรมการเกษตรแห่งประเทศไทย.

กระทรวงสาธารณสุข กรมสุขภาพจิต (2547). รายงานการทบทวนสถานการณ์ เรื่องพฤติกรรมทางเพศของวัยรุ่น : การเสริมสร้างทักษะชีวิตและการให้การปรึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนาสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.

ระวี ภาวิไล (2536). อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

รพี สาคริก (2549). ปัญหาเยาวชนไทย.(ออนไลน์) <http://www.openbase.in.th>.

สืบค้น กรกฎาคม 12, 2553

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ:คุรุสภาลาดพร้าว.

พระมหาปัทมกรณ อุทฺธกฺข. (2552). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง การลดทุกข์ด้วยวิถีแห่งปัญญา สำหรับนักศึกษาคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.

พิจิต ฤทธิ์เจริญ. (2549). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: เฮ้าส์ ออฟ เคอร์มิสท์, 138 หน้า